

W. Bloemink, e. a., *De Waag in Deventer. 475 jaar geschiedenis* (Zutphen: Walburg pers, 2003, 160 blz., €22,95, ISBN 90 5730260 8).

Handel en wegen horen bij elkaar: omstreeks 1190 kreeg Deventer van de landsheer (de bisschop van Utrecht) stadsrechten en het weegrecht. In de cameraarsrekeningen van 1348 — een cameraar was een stadsbestuurder met verantwoordelijkheid voor de financiën — wordt al gesproken van een 'scalehus'. (77) Eind dertiende eeuw was Deventer een prominent lid van de Noord-Duitse Hanze. Op de jaarmarkten kwamen de handelaren met laken en zuivelproducten uit Holland, met vis uit het Noorse Bergen, met hout en landbouwproducten uit Westfalen en het Rijnland.

De Waag op de Brink, aan de rand van de toenmalige stad en op het tweede plein van Deventer, is de oudste waag van Nederland. Het eerste plein is gelegen bij de Lebuinuskkerk, waar ook het stadhuis is en de Vederwaag. Bij de Vederwaag werden de kleinere hoeveelheden goederen uit de directe omgeving, die op de weekmarkten werden verkocht, gewogen. De scheiding tussen het bestuurlijke en het handelscentrum is eveneens in Zutphen te vinden.

In terugblik is de Waag een voorbeeld van de 'traagheid van de architectuur.' (52) De economische basis was weggefallen bij de voltooiing van het gebouw (1528-1531). Tot het begin van de zestiende eeuw wist Deventer zich te handhaven in de rij van grote jaarmarktsteden als Frankfurt en Antwerpen. De verminderde bevaarbaarheid van de IJssel en de politieke ontwikkelingen deden Deventer veranderen van een handelsstad in een garnizoensstad. De Tachtigjarige Oorlog en de oorlogen in de Duitse gebieden bemoeilijkten de handel.

De eerste twee hoofdstukken schetsen de handelsontwikkeling en het centrum waar de handel plaatsvond. De drie daarop volgende hoofdstukken behandelen de verschillende functies die de Waag gaandeweg toebedeeld kreeg. Bij de bespreking van de diverse functies volgt een historische uiteenzetting van bijvoorbeeld het weegrecht, de tarieven en de provinciale accijns. Het laatste hoofdstuk behandelt de restauratie, die zeer recent is voltooid.

De weegfunctie van de Waag verloor gaandeweg aan belang. Vanaf 1568 tot circa 1840 vervulde de Waag een functie in het bewaren van de orde en veiligheid in de stad. Het was de hoofdwacht voor het gelegeerde garnizoen en de burgermilitie. De functiewijziging is terug te vinden in de bouwhistorie van de Waag. Het bordes uit 1643 noemen de auteurs dan ook het 'sluitstuk van een functieverandering.' (65) Het bezoek op koninginnedag 2003 van de koninklijke familie en de centrale plaats die de Brink vervulde in het programma is een voortzetting van deze eeuwenlange traditie. De Brink functioneert als het plein voor representatieve aangelegenheden. De Waag heeft meer van een stadhuis dan van een waag.

De derde en huidige functie als plaats van cultuuroverdracht begon met de komst van de tekenschool. Minder goeude ambachtslieden konden er kosteloos tekenles volgen. De in 1832 benoemde stadsbouwmeester moest, naast zijn andere werkzaamheden, het bouwkundig tekenonderwijs verzorgen. Bouwkundigen, ambachtslieden en schilders verwierven aan de Tekenschool hun kennis. Vervolgens vonden het gymnasium en de meisjes-HBS er onderdak. In 1915 werd de Waag museum, wat het nu nog is.

Door de eeuwen heen is het nodige veranderd aan het gebouw en niet alles laat zich meer achterhalen. Zo is onduidelijk waarvoor de verdiepingen werden gebruikt: hadden deze een representatieve en/of een administratieve functie? Verder is niet duidelijk welke gebouwen als voorbeeld hebben gediend. De auteurs richten hun blik daarom naar Duitse bouwwerken in andere gebieden uit dezelfde periode. Zij plaatsen het verhaal in een bredere historische context; dit perspectief is boeiend en verhelderend. Een zestigtal pagina's van het boek heeft betrekking op de geschiedenis van de stad en de functies van de Waag. Aan de bouwhistorie en

de restauratie zijn eveneens zestig pagina's gewijd. Dit laatste had wel iets minder gekund. Vijf pagina's voor steenhouwersmerken is royaal voor een publicatie die zich richt op een breed publiek. Het boek is geïllustreerd met prachtige foto's en is ook voor niet-Deventenaren de moeite waard.

G. A. C. Boon

I. van der Vlis met medewerking van Th. Rinsema, *Weeshuizen in Nederland. De wisselende gestalten van een weldadig instituut* (Zutphen: Walburg pers, 2002, v + 301 blz., ISBN 90 5730 209 8).

Dit overzichtswerk, tot stand gekomen ter gelegenheid van het honderdveertigjarig bestaan van de stichting Het Burgerweeshuis in Meppel, beschrijft op drie verschillende manieren de levensloop van weeshuizen in Nederland. Eerst wordt een algemeen beeld geschetst van de opkomst van dit soort weldadige instituten. In de loop van de zestiende eeuw werden in tal van stadjes en steden weeshuizen gesticht. Er waren duizenden weeskinderen, en voor hen moest worden gezorgd, hun hulpbehoefendheid stond buiten kijf. Speciaal ingerichte tehuizen waren echter iets nieuws. Wezen werden lange tijd opgevangen door de gemeenschap, kwamen terecht in allerhande charitatieve instellingen, of belandden in bedelarij of prostitutie. De groei van de economie maakte gespecialiseerde wezenzorg mogelijk. De hervorming was daarnaast van grote betekenis, want de gereformeerde diaconieën wilden een eigen opvang voor wezen, en al bestaande katholieke weeshuizen werden gereformeerd. Kloosters die waren ontmanteld en aan de stadsbesturen toevielen, bleken heel geschikt voor de opvang van hulpbehoevende kinderen. Lang niet altijd waren alle weeskinderen welkom: lidmaatschap van de juiste kerk was een belangrijke voorwaarde. Van hun ouders, wel te verstaan. En misschien nog wel belangrijker was het, dat hun ouders ingezetenen van de stad waren geweest. Was dat niet het geval, dan was er een probleem; aalmoezeniersweeshuizen konden dan de zorg op zich nemen. In de loop van de achttiende eeuw werd het voor weeshuizen moeilijker om hun positie te handhaven. Er was minder geld, maar er kwamen niet minder wezen. Aan het einde van de achttiende eeuw huisvestte het Aalmoezeniersweeshuis aan de Prinsengracht in Amsterdam duizenden kinderen. In de negentiende eeuw begon er op het terrein van de wezenzorg veel te veranderen. De overheid begon met wetgeving op het gebied van de liefdadigheid met de Armenwet van 1854. Die wet vormde een belangrijke mijlpaal; veel weeshuizen, voorheen lokaal geregeld, moesten zich aanpassen aan nieuwe, landelijke regelingen. Tegelijkertijd werden vanuit particulier initiatief nieuwe inrichtingen opgezet voor verwaarloosde kinderen, die wel ouders hadden, maar door wie zij onvoldoende verzorgd werden. Pas in de twintigste eeuw wordt zorg voor kinderen wettelijk geregeld in de Kinderwetten van 1901. De al lang bestaande weeshuizen kregen daar steeds vaker mee te maken, wanneer hun gevraagd werd voogdijkinderen op te nemen. Niet alle weeshuizen waren daar op gebrand. Want weliswaar kregen ze subsidie voor het opvangen van voogdijkinderen, regentencolleges vreesden vaak voor verlies van hun zelfstandigheid. En terecht; met de komst van de Algemene Bijstandswet van 1965 werd geregeld dat liefdadige instellingen voortaan geen rol meer mochten spelen in het verlenen van bijstand aan hulpbehoevenden. Een aantal instellingen dat het tot die tijd had volgehouden werd geliquideerd en hun vermogen ging naar de burgerlijke overheid of naar het kerkgenootschap waar het weeshuis deel van uitmaakte. Veel instellingen zochten andere activiteiten, op het gebied van jeugdzorg, kinderbescherming, of in meer algemeen liefdadige zin.